

**UCZESTNICTWO POLITYCZNE AKTORÓW ETNICZNYCH
W EUROPIE ŚRÓDKOWO-WSCHODNIEJ: PRZYKŁAD GALICJI I
BUKOWINY OKRESU HABSBUROSKIEGO**

Investigated the institutional processes in ethnic policy of Austria-Hungary, on the rights and needs of ethnic political actors, processes, internal and external institutionalization of Ukrainian, Polish, Hebrew, Romanian and German political actors Galicia and Bukovina. Based on a combination of methodological approaches – symbolic relationism, ethnical symbolism, methods of phenomenological, structural, functional, systems and methodology of neo-institutionalism, rational choice theory – highlights features of the implementation power interests, the creation of political institutions, the implementation of public policies ethnic actors.

Keywords: ethnic actors, politization of ethnicity, state ethnic policy, political participation, political mobilization, protection of group interests, interethnic interaction.

Klasyczne i współczesne koncepcje instytucjonalizacji etnicznych aktorów politycznych oraz politycznego udziału obywateli pozwalają na określenie do pewnego stopnia bazowych cech działalności wspólnot etn narodowych w warunkach upolityczniania etniczności. We współczesnych badaniach społeczeństwo zostaje podzielone na "swoich" i "obcych" w skutek podziałów strukturalnych, funkcjonalności przestrzeni dystansu społeczno-kulturalnego w każdym organizmie etnopolitycznym. Dla nich czynnikiem kształtującym jest zachowanie etnopolityczne. Grupy są traktowane z jednej strony jako całość, zaś z drugiej – jako takie, czyje ekspektacje i cele określają się w działalności ukształtowanych w ich środowisku aktorów politycznych. Etnopolitykę państw, bez względu na różne warianty koncepcji dla jej analizy, uczeni oceniają według kryteriów podziału różnego rodzaju ograniczonych zasobów, stworzenia/konserwacji systemu (nie) równości szans dla realizacji przez różne grupy możliwości wartościowych i zróżnicowanego stosunku do ich zasobów kulturalnych. Instrumentalne użycie kategorii "uczestnictwo polityczne" pozwoliło na określenie istotnych cech stosunków politycznych, zbadanie ewolucji współdziałania głównych podmiotów procesu politycznego w okresie upolityczniania etniczności [1, c.71; 7, c.351, 352].

Podstawę normatywno-prawną formalizacji przez państwo uczestnictwa politycznego założyły reformy konstytucyjne z lat 60-tych XIX wieku. Państwo stworzyło podstawy odpowiedniego "wystroju instytucjonalnego", pewnych mechanizmów współdziałania społecznego, sprzyjających zapewnieniu konstytucyjnych praw i wolności człowieka, gwarantowaniu uczestnictwa etn oforów w procesie wyborczym, w szczególności kształtowaniu podstaw uczestnictwa elektorального wyborców jako zdolnych do działania obywateli państwa. Szczególnego brzmienia nabierała polityka etn narodowościowa państwa, która sprzyjała harmonizacji stosunków państwa a mniejszości etnicznych, gwarantowaniu ich praw, realizacji pewnego modelu etnopolitycznego. Jej składniki – legitymacja władzy, ograniczenia amplitudy możliwych działań mniejszości etnicznych ramkami sformalizowanego pola prawnego, neutralizacja ich separatyzmu etnicznego oraz możliwych pretensji na otrzymanie władzy w kraju, harmonizacja interakcjonizmu wspólnot etn narodowościowych i równoległe kształtowanie narodowości etnicznych. Wraz z tym państwo stosowało metody konfrontacji względem "obcych" [5, c.11–12]. Chodziło przede wszystkim o narzucanie i konserwację pionowych stosunków międzyetnicznych, zadowolenie interesów etnosów tytułowych kosztem "obcych". Ostatnich, w szczególności Żydów, którzy jeszcze przebywali na "drodce do równouprawnienia", w dodatku nie uznawano jako oddzielną wspólnotę etniczną, co świadczyło o segregacyjnym modelu etnopolityki, zastosowanym wobec nich. W badanym chronotopie (czasoprzestrzeni) państwowe organy władzy prowadziły politykę ofensywną wobec grupowych interesów przede wszystkim Ukraińców i Żydów. Konstruowanie pionowych stosunków międzyetnicznych sprowadzało się do wspólnego

mianownika pozycjonowania państwa jako bezwzględnej obrońcy interesów tytułowego/polskiego narodu etnicznego przede wszystkim w Galicji. Pod takim warunkiem dylemat stworzenia możliwości dla hołubienia przez mniejszości etniczne swoich zasobów kulturalnych, narzucania im wartości społeczno-kulturalnych narodu-państwa lub ich harmonijnego pojednania z “obcymi”, stosowanie w tym celu środków i metod etc. odzwierciedlał orientację aktorów politycznych, ze jednej strony, na realizację etnopolitycznego modelu państwa (który wyznaczały panującą dynastia i rząd), zaś z drugiej – na uznanie przez nich koncepcji etnicznej czy politycznej narodu [6, c.18–23]. Dylemat hołubienia/przeciwstawienia wielokulturowości określił aktualne dla monarchii Habsburgów zadanie – poszukiwanie dróg, które sprzyjały by absorpcji w łonie obrazu etnopsychologicznego “my” tych, kogo dzięki obiektywnej dyskretności etnicznego myślenia etnonarody tytułowe kojarzyły z “oni”. A że politycznymi i/albo kulturalnymi symbolami wspólnot etnicznych są języki, to bezustanne rozszerzenie zakresu funkcjonowania jednego z nich (państwowego) przy jednoczesnym ograniczeniu pola publicznego dla innych w badanym chronotopie, w szczególności ukraińskiego i żydowskiego (jidysz, język hebrajski), było czynnikiem, który wzmacniał atmosferę konkurencji języków. Nie wysuwając zadań asymilacji mniejszości etnicznych, to właśnie miejscowe organy władzy w badanym chronotopie realizowały politykę dyskryminacyjną wobec języka etnicznej większości i języków “lokalnych”, nadając preferencje językowe tylko oddzielnym figurantom – etnosom tytułowemu (polskiemu w Galicji Wschodniej, niemieckiemu – na Bukowinie). Polityka etnopluralizmu państwa sprzyjała zapoczątkowaniu szkolnictwa mniejszości etnicznych. Modele, które realizowało państwo w dziedzinie edukacji, odzwierciedla jego strategia wobec Żydów i Niemców. Segment kościelno-religijny państwowej polityki etnicznej Wiednia wyznaczały, ze jednej strony, strategie obrony i stworzenia równych możliwości dla funkcjonowania instytutów wspólnot etnowyznaniowych (przy jednoczesnej preferencji dominującego wyznania – katolickiego), a z drugiej – tradycjonalizm wspólnot etnowyznaniowych i ważna rola kościoła chrześcijańskiego i wspólnot religijnych w zachowaniu ich tożsamości. Oficjalny Wiedeń ujawniał pewną zaciętość w wysiłkach unifikować też kościelno-religijny obszar kraju. Wskaźnikiem ofensywnego charakteru działań władzy stały się jej wysiłki ustalić kontrolę nad oddzielnymi wspólnotami religijnymi i kościołami, w szczególności wspólnotami izraelskimi [11, c.111–123].

Genezą etnicznego katalizatora mobilizacji politycznej była ewolucja identydwów – od samoidentyfikacji religijnej do etnicznej. Ważną cechą okresu *przednarodowości* była też obecność identyczności terytorialnej. Terytorium tu występowało jako główny gradient i było czynnikiem socjalizacji indywiduum, jego mobilizacji politycznej. Wyobrażenia zespołowe, grupowa solidarność (zarówno jak odpowiedni system mitów i symboli) nie są po prostu “przywiązane” do pewnego terytorium, lecz także są sformowane odpowiednio do dominującej tutaj kultury społecznej (normatywnej) i politycznej. Przy braku własnej państwowości, w warunkach wspólnego zamieszkiwania wspólnot chrześcijańskich (Ukraińców, Polaków, Ormian, Mołdawian, Rumunów) i niechrześcijańskich (Żydów, Karaimów) czynnik wyznaniowy pogłębiał uczucie etnoidentyfikacji wśród ludności. Identyd religijny pozostawał tą linią demarkacyjną, która rozdzielała ludność regionu na “swoich” i “obcych”, nasycala obszar międzyetnicznego dystansu społeczno-kulturowego. Obok z identycznością stanową i terytorialną kontynuowała istnienie również identyczność wyznaniowa, dlatego wyznanie zwykle określało przynależność etniczną. Absolutystyczny system zarządzania zawczasu pozbawiał etnosy podmiotowości politycznej, ponieważ stosunki osoby i państwa w aspekcie etnicznym były określane przez wyznanie (w szczególności w przypadku Żydów). Różnice etniczne i językowe uzyskiwały znaczenie polityczne w połowie XIX wieku, kiedy to ideologia etniczna zaczęła akcentować samoistość oddzielnych etnonarodów, ich kultur i języków. Przy czym akcent kładziono na wartościach ogóln-

narodowych – interesie etnicznym, bezpieczeństwu etc. [9, c.75–81]. Szybkiemu rozpowszechnieniu ich elementów sprzyjały dzieła literackie, które odgrywały znaczącą rolę w kształtowaniu wartości etnicznych. Idee, które przez utwory prozaiczne i poetyckie stawały się znane, zdobywały swoich przeciwników czy naśladowców w środowisku wspólnot etnicznych. Skutkiem tego stał się rozwój polemiki na temat formułowania programów narodowych i mitów narodowych, w szczególności o “Tyrolczykach Wschodu”, “Gente Ruthenus, natione Polonus” oraz “Święte historyczne posłannictwo scalania Ziemi Russkiej”. Etniczny katalizator mobilizacji politycznej wykorzystywały różne koła polityczne, ze jednej strony, dla upolityczniania etniczności (on określał specyfikę dynamiki etnogrupowej), zaś z drugiej – dla skierowywania protestu społecznego w łózysko walki międzyetnicznej [6, c.25–26].

Różnice między arealowym i dyspersyjnym charakterem zamieszkiwania Ukraińców, Polaków, Żydów i innych mniejszości imigracyjnych, brak struktury społecznej grup etnicznych były czynnikami, które oddziaływały na współzależność etnicznej struktury zawodowej i linii rozgraniczenia społecznego. Cecha charakterystyczna zawodowej struktury ludności to kulturalny podział pracy, który oddzielał “swoich” i “obcych”, ponieważ określał główne kryterium wyodrębnienia tych czy tamtych wspólnot z ogółu. Istotnym czynnikiem opozycji “swój – obcy” było terytorium – środowisko współdziałania wspólnot etnonarodowych i poligon rozpaczliwej walki o deficytowe zasoby, w szczególności o ziemię. Grunt dla kształtowania wzajemnych, “monochromatycznych”, obrazów wspólnot, współistniejących obok siebie (w szczególności Ukraińcy – rolnicy, Żydzi – handlarze), zapewniała umowna triada: miejsce zamieszkiwania, działalność produkcyjna, społeczne “my”-doświadczenie. Wyjątkową tutaj była ekonomiczna współzależność miasta i wsi, która jednak nie zmieniała ogólnego obrazu linii rozgraniczenia. To widać na przekroju sakralizacji ziemi przez chłopów przy jednoczesnym lekceważeniu czy nawet znieważeniu dziedziny handlu. Najważniejszą rolę w funkcjonowaniu dychotomii “swój”/“obcy” odgrywała religia, ponieważ dla etnoforów była ona znaczną częścią życia powszedniego. Dychotomia miasta i wsi komplikowała się przez konfrontację etniczną i konfesyjną. Dzięki swojej funkcji komunikatywnej język powszedniego obcowania tworzył środowiska wewnątrzno-integracyjnych enklaw lingwistycznych dla jego nosicieli a zarazem oddalał ich od innojęzycznych. W środowisku językowym obojętność “innych” oddalała, jednocześnie nie skracając dystansu etnopsychologicznego między “my” – i “oni”-interesami, lecz w warunkach nie sformalizowanego ustroju społecznego zapobiegała kształtowaniu się stref konfliktów międzyetnicznych. Zbieg interesów grup etnicznych i społecznych, które nierzadko przebywały w antagonizmie między sobą, stwarzał grunt dla powstania i żywotności mitów, auto- i heterostereotypów w świadomości zbiorowej każdej ze wspólnot etnonarodowych wzajemnie wobec siebie. Rozgraniczenie społeczne konserwowało się wskutek funkcjonowania etnonacjonalizmów, które wykorzystując historię etniczną produkowały wizerunki “ja” na różnych poziomach – (od)tworzenie własnej historii, jeśli kto woli – przywłaszczanie jej wysiłkiem woli, tworzenie “naszej” narracji historycznej. Katalizatorem tworzenia wizerunków kompensacyjno-oceniających stawały się byłe krzywdy. Etnospołeczne “nasycanie” definicji inności stawało się widoczne także na przekrojach izraelici/chrześcijanie, wspólnoty miejskie/wiejskie, biedny/bogaty [2, c.43–46].

Działalność partii etnicznych, które artykułowały interesy etnogrupowe i strategie ich obrony, odzwierciedliła upolitycznianie “my”-przeżyć. Tutaj dodał się też nonkonformizm w obronie praw “swoich”, co spowodowało przewagę przeciwieństw i konfliktów w interakcjonizmie wspólnot etnonarodowych. Ponieważ w warunkach etniczacji polityki i przeciwieństw międzyetnicznych to uwarunkowało funkcjonalną rolę partii etnicznych jako grup konfliktowych. Funkcje pośredniczo-reprezentacyjne pełniły podmioty partyjne większości etnicznej. Z jednej strony, one demonstrowały priorytet identyczności etnicznej

nad innymi jej typami, manifestowały na zewnątrz “my”-uczucia, co potęgowało międzyetniczny dystans społeczno-kulturalny, z drugiej zaś – urzeczywistniały interesy etnonarodowe, określały strategię i taktykę ich obrony. Bez względu na różniące się pozycje w stosunku do narodu-państwa, wizje dróg obrony zasobów kulturalnych etniczności, wszystkie ukraińskie partie były jednomyślne w wizji państwowej przyszłości narodu ukraińskiego [3, c.254–260]. Nowe impulsy determinantne dla późniejszego rozwoju procesu upolityczniania grup makrospołecznych niosły w sobie ukraińskie i polskie odrodzenie etniczne oraz walka dwóch etnonarodów wokół kwestii o skalę wpływu na życie społeczno-polityczne regionu. W badanym chronotopie Ukraińcy i Polacy współistnieli obok siebie w różnych warunkach społeczno-politycznych, jednak za każdym razem dystansowali się jedni od drugich, prowadząc ofensywną politykę wobec “obcych”. Wzajemna konfrontacja i strukturalizacja partii i organizacji według zasady etnicznej były postrzegane jako aksjomatyczne, a strukturalizacja partyjna zostawała jednym z rozstrzygających czynników mobilizacji etnopolitycznej. Autgrupowa transmisja platform, które implicytnie odzwierciedlały spięcie ideowych stałych podmiotów partyjnych procesów politycznych na problemach etniczności, “my”-uczuciach, zarówno jak i bezpośrednia działalność polskich partii politycznych na ziemiach zachodnioukraińskich, skierowana na obronę własnych interesów makrospołecznych, przetwarzała je przeważnie na grupy konfliktowe. Nie mniej ważne były także korelacja współzależności sił makrospołecznych, kształtowanie nowych konkurencyjnych/konfliktowych “partnerów” sparingowych, czy też korygowanie stosunków starych vis-a-vis, zwłaszcza w przypadku Żydów. Ci ostatni, ze względu na swój status etniczny i walkę o równoprawność obywatelską, nie chcieli być “bronią” pierwszych w presji na drugich (“sąsiadów”), proponując programy, które regulowały ich interesy. Niezbędnym składnikiem mobilizacji etnopolitycznej Żydów były poszukiwania własnej tożsamości narodowo-kulturalnej w diasporze. W szczególności kontekst syjonistyczny stał się magistralną dominantą żydowskiego życia politycznego. Polityczne figury wspólnoty żydowskiej na ziemiach zachodnioukraińskich broniły interesów grupy w różnych dziedzinach życia publicznego i nie przeciwstawiały się grupowym przeżyciom “innych” [5, c.147–151].

Decydujący czynnik pobudzający identyfikację polityczną i strukturalizację partyjną Żydów to są kontrowersje w ich ocenie perspektyw miejsca zamieszkiwania grupy etnicznej. Przeważnie pasywnymi statystkami instytucjonalizowania własnych aktorów politycznych były niemieckie organizacje kulturowe i społeczno-polityczne. W ich środowisku dominowała amorficzność polityczna, ponieważ, z jednej strony, ich instytucje, które działały w badanym czasie na ziemiach zachodnioukraińskich miały charakter wyjątkowo kulturowy, zaś z drugiej, ich działalność sprzyjała zachowaniu etnicznej samoistości Niemców w diasporze, nie przeciwstawiając ich narodowi-państwu. Rumuńskie przedstawicielstwo partyjne było, obok Niemców, marginalną figurą polityczną, na wierzchołku której przebywali duzi właściciele ziemscy – głosiciele idei politycznych oraz mitologemów etnicznych. Ich “pozycja zaborcza” była postawiona w prostą zależność od odrodzenia etnicznego, a z czasem też od podniesienia społecznego miejscowych Ukraińców i Żydów. W wyniku tego zagrożenie dla swoich interesów rumuńskie organizacje narodowe i przedstawicielstwa partyjne upatrywały w coraz większej konkurencji międzygrupowej [8, c.345–348].

Warianty obrony grupowych praw przez etnicznych aktorów politycznych świadczą, że każdy z etnonarodów kierował się celami, które odpowiadały jego interesom bez uwzględnienia pragnień “obcych”. Przy czym według cechy statusu podmiotów, które brały w nim udział, klasyfikujemy przeciwieństwa polityczne jako styczność między grupami nierównoprawnymi (Polacy – Żydzi) oraz równoprawnymi (Ukraińcy – Żydzi). Wszystkie konflikty o zdobycie władzy jako najbardziej deficytowego zasobu przybierały formy

manifestacyjnej wskutek znaczości zadań, które usiłowały zrealizować ich bezpośredni uczestnicy – państwo, z jednej strony, i etniczni aktorzy polityczni – z drugiej. Wzmacnianiu konfliktowości stosunków między etnonarodami sprzyjało wykorzystanie praktyki terroru politycznego. Jego podmioty wykorzystywały terroryzm etniczny, który tutaj wykonywał funkcję obronną (analogiczną do “nacjonalizmu obronnego”) walki narodowo-wyzwoleńczej etnicznej większości regionu i miał formę indywidualistyczną. Czynniki etnicznego otoczenia warunkował przeciwieństwa etnospołeczne [1, c.73]. Ich czynniki konfliktotwórcze były różne, natomiast jego stałym katalizatorem pozostawała ukraińsko-polska rywalizacja o ziemię. Atmosferę napięcia międzyetnicznego i konkurencji wzmacniały polska kolonizacja ziem zachodnioukraińskich, w szczególności Wschodniej Galicji co z kolei świadczyło o ekstrapolacji praktyk i skutków przekształceń rolniczych w dziedzinę polityczną. Symptomy konkurencji międzyetnicznej o ziemię były widoczne nie tylko wśród wspólnot o różnym statusie, lecz zarówno wśród tych, co miały równy status, przede wszystkim między Ukraińcami i Żydami [6, c.27]. Połączenie czynników zubożenia Ukraińców i uświadomienie przez nich latentnych zamiarów politycznych władzy, w szczególności – jej wysiłku sztucznie skorygować skład etnodemograficzny ludności regionu, sprzyjały kształtowaniu nowej platformy, na której odbywała się mobilizacja grup makrospołecznych. W szczególności ruch spółdzielczy etnicznej większości regionu wszedł w konkurencję z tamtymi “obcymi”, którzy od dawna dominowali w dziedzinach handlu i produkcji drobnotowarowej – Żydami i Polakami. Swoją drogą to uwarunkowało nasilenie konkurencji ukraiński-żydowskiej, która sprzyjała utrwaleniu sprzeczności etnospołecznych między etnoforami obu grup. Katalizatorem walki etnospołecznej o miasta zachodnioukraińskie stało się wzajemne skrzyżowanie komponentów etnicznych i ekonomicznych. Ponieważ w trakcie konkurencji o miasto podmioty procesów etnopolitycznych rozwiązywały dla siebie kardynalne problemy (napęlić/wzmocnić obszar społeczno-kulturowy miast; rozpowszechnić/utrzymać własne wpływy), to ich rola i zadanie w tej walce były pochodne od statusu wspólnot. W warunkach regionu zacofanego ekonomicznie moduł modernizacyjny konfliktu był określony, po pierwsze, próbami Żydów i Polaków zachować przewagę ekonomiczną w miastach i, po drugie, wysiłkami miejscowej większości etnicznej, skierowanymi na zmianę ich struktury społecznej, przezwyciężenia braku struktury. Dlatego możliwość zmiany pozycji w ówczesnym etnokulturowym podziale pracy ze strony Ukraińców pobudzała Żydów i Polaków do obrony ich etnicznego biznesu. Sprzeczności społeczno-kulturowe współdziałania międzyetnicznego, a gdzieś tam i konflikty były spowodowane czynnikami obiektywnymi i subiektywnymi. Wśród pierwszych wyróżniamy walkę o kościół narodowy w warunkach ciasnej przeplatanki wartości etnicznych i wyznaniowych. Sprzeczności o wartości między podmiotami interakcjonizmu wywoływał też język, który był jednym z katalizatorów mobilizacji etnopolitycznej grup dyskryminowanych [11, c.123, 126]. Do tego doszła też walka mniejszości etnicznych o szkołę dla nich z ojczystym językiem nauczania. Natomiast stosowanie przez władze i polskich aktorów politycznych religii jako środka wspomagającego asymilację etniczną “obcych”, oraz próbę wcielenia katolickiego wariantu etnonacjonalizmu rozumiemy jako czynniki subiektywne. Sprzeczności i konflikty, które powstawały w procesie współdziałania grup etnicznych w badanym chronotopie, określamy jako ostateczne zaostrenie sprzeczności między wspólnotami etnicznymi i wyznaniowymi w trakcie wspólnego odtwarzania rzeczywistości społecznej. Te sprzeczności bazowały się na naruszeniu systemu wartości kulturalnych w aspektach etnicznych, religijnych czy cywilizacyjnych i na tej podstawie obniżeniu statusu społecznego. W badanym chronotopie właśnie etniczność występowała jako stosunkowo samodzielny czynnik konfliktogenny, a jedną z głównych przyczyn konfliktowości w dziedzinach politycznej, ekonomicznej i kulturalnej był wzrost świadomości etnonarodowej.

Osobliwości uczestnictwa elektorального etnicznych aktorów politycznych odzwierciedlały przyrodę stosunków międzyetnicznych i określały charakter polityki po wyborach. Przeanalizowane kampanie wyborcze z reguły miały tendencję do polaryzowania i radykalizacji różnych grup. W szczególności “wybory galicyjskie” nie sprzyjały stabilności i reprezentacyjności procesu wyborczego. Do tego dochodziły cechy t. zw. manifestacji wyborczej – obietnice elektoratu, które pokazały, że liderzy etniczni okazali się nieprzygotowani do realiów powyborczego procesu politycznego [5, c.234–241]. W warunkach ówczesnego systemu wyborczego, w szczególności niestabilnego niereprezentacyjnego procesu politycznego, niestabilność instytucjonalna zarówno Reichsratu, jak i sejmów krajowych łączyła się z próbami dominującej grupy etnicznej zdobyć kontrolę nad instytucjami, nie dopuszczając przedstawicieli innych wspólnot etnicznych do podziału deficytowych zasobów (przede wszystkim uprawnień dotyczących władzy) i rozwiązania ważnych kwestii społecznych. Ponieważ administracja państwowa w Galicji Wschodniej, reprezentowana przez polskich aktorów politycznych i elity etniczne, realizowała utrwalony system nadużyć wyborczych, uczestnictwu elektoralnemu Ukraińców i Żydów towarzyszył duży łańcuch akcji powyborczych – podpisywanie petycji, przeprowadzenie wieców, spotkań i manifestacji. Wprowadzenie powszechnego prawa wyborczego nie zmieniło sytuacji kardynalnie, ponieważ zachowanie politycznego wpływu Polaków w Galicji Wschodniej było zapewnione przez szczególną geometrię wyborczą – tworzenie sztucznych nierównych i dwuman-datowych okręgów. Ze względu na to można mówić o użyciu przez władze metodyki “gerrymandering” – strategii “wyrywkowej geografii”, która cechowała się przekrajaniem okręgów wyborczych na korzyść “większości mniejszości”. Swoją drogą podmioty kampanii wyborczej, a więc i nowy system wyborczy konstatowały obecność stabilnego, lecz niereprezentacyjnego procesu politycznego. Według niego jedna czy więcej słabych grup etnicznych podporządkowywały się jednej dominującej albo koalicji silniejszych. Dlatego stabilność była osiągana poprzez dominację, i właśnie dlatego proces polityczny uważamy za demokratyczny tylko wobec grup-dominant. Skuteczność czynnika kontroli władzy jako katalizatora sprzeczności etnopolitycznych można było zobaczyć nie tylko we współdziałaniu Ukraińców i Polaków, lecz też Ukraińców i Żydów. Chodzi o ich reakcję na nowy format stosunków ukraińsko-żydowskich podczas uchwały nowej ustawy wyborczej i kampanii do Reichsratu. Na charakter i treść tych stosunków zauważalny wpływ wywierały czynności etnicznych aktorów politycznych [10, c.267]. O tym przekonująco świadczy empiryzm badanej sytuacji – obecność u figurantów unii ukraińsko-żydowskiej uświadamianego czy podświadomego poczucia związku między poziomem natężenia międzyetnicznego z jednej strony a uprawnieniami władczymi miejscowej administracji polskiej w Galicji Wschodniej – z drugiej.

W działalności etnicznych aktorów politycznych wyróżniamy następujące cechy charakterystyczne: obrona języków, wymóg wprowadzania autonomii w jej wariantach terytorialnym i eksterytorialnym, reformowanie prawa wyborczego, otrzymanie optymalnych przesłanek dla zachowania zasobów kulturalnych etniczności, obrona innych interesów grupowych. Liczne instytucje partyjne lub inne figury polityczne były głosicielami etnonacjonalizmów i prezentowały interesy grupowe podmiotów etnopolitycznych procesów [1, c.75–76]. Z jednej strony zadania etnicznego konsolidowania, agregowane przez etnicznych aktorów politycznych i liderów etnicznych, określały charakter działalności grup etnicznych, skierowanej na otrzymanie pełnego zakresu praw obywatelskich i etnicznych, z drugiej zaś ofensywna strategia władzy centralnej, skierowana na integrację grup podporządkowanych do organizmu Cesarstwa, stała się katalizatorem kształtowania zachowania politycznego grup etnicznych. Działalność polityczna grup podporządkowanych zaświadczyła istnienie dwóch głównych platform, na których one mogły osiągnąć kompromis, – a mianowicie współpraca w rozbudowie państwa i przeciwstawienie się jemu.

Ta ostatnia okazała się nie do przyjęcia dla wszystkich wspólnot etn narodowych na ziemiach zachodnioukraińskich, zwłaszcza dla Żydów i Niemców. Celem zdobycia parytetowych z narodem-państwem praw wszystkie bez wyjątku mniejszości etniczne domagały się stworzenia optymalnych warunków dla zachowania własnych zasobów kulturowych. Tym było określane główne kryterium w ich wizji warunków kompromisu wspólnot etn narodowych o różnym statusie – integracja w państwo na zasadzie równoprawnych podmiotów narodu politycznego. Wraz z tym brak wspólnych wielkoskalowych kampanii mniejszości etnicznych, skierowanych na ich integrację w organizm etnopolityczny monarchii habsburskiej na zasadzie jej równoprawnych podmiotów, wzajemnego wsparcia w tym procesie, świadczy o tym, że ich współpraca była sytuacyjna i nie określała dominującej tendencji we współdziałaniu dwu- czy wielostronnym. Charakter interakcji wspólnot etn narodowych o równym statusie korygował się czynnikiem kontrowersji interesów Ukraińców i mniejszości imigracyjnych, ich wzajemnych reakcji na próby jednego z podmiotów współdziałania międzyetnicznego osiągnąć cele niezgodne z interesami innych grup podporządkowanych, a także (nie)gotowości ostatnich lub ich przedstawicieli bronić „oni”-interesów. Znaczące było też pozycjonowanie polityczne wspólnot dyspersyjnych determinujące charakter reakcji autochtonicznej większości etnicznej na ziemiach zachodnioukraińskich.

Do przesłanek uregulowania sprzeczności międzyetnicznych należały: uświadomienie przyczyn kryzysu w stosunkach z „obcymi”, stopień gotowości (do ustępstw „obcym” i do obrony interesów „obcych”), a także odmowa od wsparcia trzeciej strony, wrogiej wybranemu partnerowi. Czynniki statusowo-rolowy natury inicjatyw przejawiał się poprzez dywersyfikację „konstrukcji” kompromisu między „obcymi” o różnym statusie, którą osiągnęto drogą skupienia uwagi na propozycjach zmiany status quo, adresowanych narodowi-państwu przez etnicznych aktorów politycznych. Jedną z płaszczyzn, na której kształtował się/przejawiał się kompromis między wspólnotami etn narodowymi o różnym statusie, jest ich uczestnictwo w obronie państwa od wrogów zewnętrznych albo też, ze względu na charakter stosunków międzynarodowych na konkretnym etapie historycznym, demonstracja gotowości skutecznie bronić jego integralność terytorialną i suwerenność. Przesłanki dla osiągnięcia kompromisów przez mniejszości etniczne przy uczestnictwie trzeciej strony – aktorów politycznych z grona etnosu tytułowego albo państwa – zapewniała też demonstracja lojalności politycznej. Inicjatywa uregulowania sprzeczności międzyetnicznych kształtowała się jako wspólny mianownik dwóch czynników: możliwej korekcji stosunków z siłami trzecimi – wynik osobliwości stosunków wzajemnych potencjalnego sojusznika z innymi mniejszościami etnicznymi oraz z państwem; głębokości sprzeczności dwustronnych potencjalnych partnerów, ich pragnienia neutralizować sprzeczności społeczne czy innego rodzaju, lub przeciwnie bagażu nabytego (przynajmniej w stanie koegzystencji bezemocjonalnej) pozytywu.

W badanym chonotopie perspektywa harmonijnego współdziałania wspólnot etn narodowych o równym statusie zależała od dwóch czynników: wzajemnej gotowości grup czy ich przedstawicieli do współpracy celem realizacji ważnych dla nich zadań; przejawu empatii autgrupowej.

Kompromisy i konsensusy sformalizowanych i niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych miały swoje cechy charakterystyczne. W fabule „bukowińskiej” działalności podmiotów zachodnioukraińskiej dziedziny etnopolitycznej wyróżniamy taki typ taktyki etnicznych aktorów politycznych, które osiągnęły kompromis. W tym wypadku funkcja regulacji współdziałania wspólnot etn narodowych spełniała się poprzez ewolucję jednej sytuacji etnopolitycznej do innych – kompromisu i współpracy [6, c.25–26]. Wewnętrzna bifurkacja grup etnicznych Bukowiny i wzrost liczebności tych etnoforów, które prezentowały nonkonformistyczno-obronny typ zachowania etnopolitycznego, pojawienie się

w sejmie krajowym ich aktorów politycznych, którzy usiłowali osiągnąć konsensus z władzą centralną i krajową, stworzyły przesłanki do nawiązania konstruktywnej współpracy mniejszości etnicznych. Osobliwości realizacji “ugody bukowińskiej” dają podstawy do mówienia o istnieniu w politycznym obszarze regionu “paradoksu bukowińskiego” – sytuacji etnopolitycznej, w warunkach której aktorzy polityczni oddzielnych (głównie dyskryminowanych przez władzę/naród-państwo) mniejszości etnicznych na znak protestu stanowczo dystansują się od podjęcia uchwał społecznego rozwoju regionu. W wyniku tego powstają sytuacje patowe (nie)wyboru dla mniejszości etnicznych, kiedy ich lojalności wobec siebie jednocześnie domagają się naród-państwo oraz większość etniczna badanego regionu. To świadczyło zarówno o tym, że w odróżnieniu od pasywnych sojuszników potencjalnych, naturalnymi partnerami wśród “obcych” o równym statusie są tacy aktorzy polityczni, którzy kształtują się w środowisku przedstawicielskich organów władzy. *Kompromis Bukowiński* 1910 roku interpretujemy jako przykład współzawodnictwa aktorów politycznych o dostęp do stanowisk obieralnych i mianowanych, a więc konieczności osiągnięcia porozumienia między kandydatami, którzy reprezentowali różne grupy etniczne. W kontekście realizacji “ugody bukowińskiej” uważamy za znamienne zachowanie integracyjne aktorów politycznych Ukraińców, Rumunów, Polaków, Niemców, Żydów [4, c.54]. Ten kompromis pozwolił wprowadzić powszechne, proste i tajne głosowanie na zasadzie kurii narodowych, według którego miejsca poselskie rozdzielały się między etnonarodami Bukowiny proporcjonalnie do ich liczebności w każdej kurii. Jako wzajemnie powiązany proces demokratyzacji przedstawicielskich organów władzy i skutek “ugody bukowińskiej” rozpatrujemy też uchwalenie w 1912 roku nowej ustawy wyborczej dla Czerniowieckiej rady miejskiej, która ustalała ukraiński, rumuński, niemiecki i polski katastry narodowe. Czynniki statusowo-rolowy określał warianty warunków osiągnięcia kompromisu międzyetnicznego między Ukraińcami i Polakami w Galicji Wschodniej. Przy tym inicjatywy ich aktorów politycznych odpowiadały integracyjnemu zachowaniu etnopolitycznemu grup, które oni reprezentowali. Ponieważ wzajemna zgoda z powodu reguł i procedur *kompromisu galicyjskiego* z 1914 roku była najsłabszym miejscem kompromisu, a najmocniejszym – uzgodnienie dotyczące ustawień ideologicznych i wartości elit dominującej i opozycyjnej, to wykorzystując kryteria trwałości (“równowaga J.Nasha” i optymalności (“równowaga V. Pareto”), jej przedkompromisowy etap uważamy za nie optymalny, lecz stały. Wraz z tym o niezdolności pokonać dziedziczone z przeszłości i nabyte przy współdziałaniu na konkretnym etapie historycznym elementy kryzysu stosunków obustronnych, zrównoważyć “my”- i “oni”-interesy świadczyły: walka między konserwatywną mniejszością polską a demokratyczną większością polsko-ukraińską w sejmie, pozycja polskich biskupów Galicji Wschodniej oraz oświadczenia ukraińskich i polskich frakcji w sejmie i Riechsracie.

Uważamy je za skutek braku konsekwentnego dążenia narodu-państwa i władzy wyjaśnić przyczyny kryzysu współdziałania międzyetnicznego, w szczególności pretensje Ukraińców i Polaków [10, c.357]. Do tych okoliczności dochodziły też sprawy zewnętrzne – konflikt bałkański i niebezpieczeństwo przyszłej wojny austriacko-rosyjskiej, które stworzyły nową polityczną sytuację w stosunkach polsko-ukraińskich. Przebieg sejmowej ugody 1914 roku pokazał, że brak znacznych zmian w stosunkach polsko-ukraińskich w Galicji Wschodniej, zarówno jak i dominujący antagonizm w stosunkach dwóch etnonarodów w ogóle, świadczyły, że odmowa państwa od zadowolenia sprawiedliwych wymogów większości etnicznej regionu przekreśliła perspektywę osiągnięcia konsensusu i kompromisu między etnonarodami nawet w niedalekiej przyszłości. W odróżnieniu od harmonizacji stosunków, którą mniejszości etniczne osiągają w trakcie współdziałania i która odzwierciedla poziomą konfigurację ich kompromisu, zainicjowana przez mniejszości etniczne współpraca z etnosem tytułowym przedstawiała jej wariant pionowy. Dlatego kompromis 1914 roku interpretujemy jako sztuczny, przecież ani polscy, ani ukraińscy aktorzy polityczni nie

potrafiли porozumieć się między sobą bez ingerencji trzeciej siły, od której oni zależeli. Wpływ niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych na korygowanie grupowych stosunków wobec “obcych” został spowodowany przez następujące czynniki: członkostwo inteligencji w grupach asocjowanych; aktywne uczestnictwo w działalności partii politycznych; bezpośrednie zaangażowanie w proces określenia/kształtowania interesów etnicznych; działalność prestiżowych związków zawodowych; przekazem przez periodyki opinii, które istotnie wpływały na tonację “my”-uczuć, ich nominację [4, c.61–63].

Ponieważ inteligencja pełniła rolę ważnego promotora kultury politycznej w łonie etnonarodów, do których należała, decydującą tendencją jej pozycjonowania w procesach etnopolitycznych okazało się bronienie interesów własnych grup. Twórcami/propagandystami określonych typów kultury politycznej społeczeństwa byli też studenci różnych uczelni regionu, a bezpośrednimi/pośrednimi twórcami stosunków wobec “obcych” i “wychowawcami” tolerancji – księża. W badanym chronotopie kształtowanie orientacji wobec “innych” odbywało się w trzech wzajemnie powiązanych kierunkach: identyfikacji politycznej; “wiary politycznej” (przekonanie etnofora o tym, że inni aktorzy życia politycznego znaczą dla niego dobrze/złe, gotowość podjęcia współpracy z przedstawicielami “obcych” grup etnicznych lub przeciwstawiać się im); orientacji na temat “reguł gry” (jakie ustawienia wartości i norm wykorzystują się we współdziałaniu aktorów etnopolitycznych). W odróżnieniu od sformalizowanych etnicznych aktorów politycznych, niesformalizowane etniczni aktorzy polityczni produkowali własne, zasadniczo nowe mechanizmy samoregulacji oraz kryteria wartościowo-sensowe działalności, które wychodziły poza granice własnych wymagań etnospołecznych i etnopolitycznych [10, c.223–225]. Wraz z tym niesformalizowani etniczni aktorzy polityczni musieli przeciwstawiać się utrwalonym “tradycjom” konkurencyjnie-konfliktowym interakcji międzyetnicznej oraz stereotypom rywalizacyjnego myślenia politycznego w łonie własnych etnonarodów. Przecież działalność praktyczna inteligencji i sposoby myślenia, które ona przekazywała na zewnątrz, zaświadczyły co innego: jej większość nie potrafiła wyprodukować nowych idei, podnieść się na jakościowo nowy poziom kultury współdziałania międzyetnicznego, a skala zaproponowanej przez niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych architektoniki kultury politycznej polegała przede wszystkim na symbolizmie. Dlatego konstatujemy, że działalność etnonarodów odpowiadała aktywistycznej kulturze politycznej, ponieważ właśnie aktywne uczestnictwo niesformalizowanych etnicznych aktorów politycznych w życiu publicznym wytworzyło przesłanki wpływu na podjęcie decyzji przy bezpośrednim uczestnictwie sformalizowanych etnicznych aktorów politycznych.

1. Бурдяк В. Національні рухи в Центральній-Східній Європі: теоретико-методологічні підходи до проблеми / Віра Бурдяк // Форум. Суспільно-політичний журнал. – Чернівці, 2007. – № 2 (5). – С. 70–77.
2. Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.
3. Добржанський О. В. Національний рух українців Буковини другої половини XIX – початку XX ст. / О. В. Добржанський. – Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 574 с.
4. Круглашов А. Буковинська етнополітична мозаїка. Історична спадщина та сучасні тенденції / Анатолій Круглашов // Політичний менеджмент. – 2004. – № 2. – С. 47–67.
5. Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. : монографія / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.
6. Монолатій І. Інші свої. Політична участь етнічних акторів в пізньогабсбурзьких Галичині і Буковині : монографія / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 432 с.
7. Ротар Н. Етнонаціональні чинники політичної участі громадян України / Н. Ротар // Наукові записки. Курасівські читання. – 2005. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2006. – Вип. 30, кн. 1. – С. 350–359.
8. Hausleitner M. Die Rumänisierung der Bukowina. Die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918–1944 / Mariana Hausleitner. – München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2001. – 497 s.

9. Hye H. P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha : Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – 260 s.
10. Maciak D. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895 / Dariusz Maciak. – Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2006. – 407 s.
11. Wagner R. Der Parlamentarismus und nationale Ausgleich in der ehemals österreichischen Bukowina / Rudolf Wagner. – München : Der Südostdeutsche Verlag, 1984. – 272 s.

Досліджуються інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорщини, що стосуються забезпечення прав та потреб етнічних політичних акторів, процесів зовнішньої та внутрішньої інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. На основі поєднання методологічних підходів – символічного реляціонізму, етносимволізму, феноменологічного, структурно-функціонального, системного, а також методології неоінституціоналізму, теорії раціонального вибору – висвітлено особливості реалізації владних інтересів, створення політичних інститутів, здійснення публічної політики етнічними акторами.

Ключові слова: етнічні актори, політизація етнічності, державна етнонаціональна політика, політична участь, політична мобілізація, захист групових інтересів, міжетнічна взаємодія.

Исследованы институциональные процессы в сфере этнополитики Австро-Венгрии, касающихся обеспечения прав и потребностей этнических политических акторов, процессов внешней и внутренней институционализации украинских, польских, еврейских, румынских и немецких политических акторов Галиции и Буковины. На основе сочетания методологических подходов – символического реляционизма, этносимволизма, феноменологического, структурно-функционального, системного, а также методологии неоинституционализма, теории рационального выбора – освещены особенности реализации властных интересов, создания политических институтов, осуществления публичной политики этническими акторами.

Ключевые слова: этнические акторы, политизация этничности, государственная этнонациональная политика, политическое участие, политическая мобилизация, защита групповых интересов, межэтническое взаимодействие.